

Sezai Öztürk

(11.12.2001)

Not: Sezai Öztürk'ün 1972'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde hazırladığı Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme adlı lisans tezinden aynen yalnız belli bölümleri alıntı yapılmıştır. Şu anda hayatta olmadığını öğrendiğimiz Sezai Öztürk'ü bu çalışmasından dolayı da şükranla anıyoruz. Yandaki resim ise 1999 yılında editorümüz A. Yaman tarafından Ağuışen Ocağı'nın merkezi olan Tunceli, Hozat'a bağılı Karabakır (Bargini) Köyü'nde çekilmiştir. Editörler

Aleviliğin en önemli kurumları denilebilirki Mürşitlik, Pirlık, Rehberlik kurumlarıdır. Alevilik eğer bugüne dek bütünüyle esprisini ve canlılığını koruyarak gelmişse, bu, , Pirlerin, Mürşitlerin ve

TUNCELİ'DE ALEVİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

Sezai Öztürk tarafından yazıldı.

Rehberlerin gölgesinde olanaklı olmuştur. Çünkü aleviliğin hem eylemsel ve hemde kuramsal yanını ancak bunlar bilirler. Bunlar müritleri(talipleri) arasında gezgincilik yaparak aleviliğin yöntem ve yordamını halka inerek ona mal etmişlerdir...Tunceli'de belirgin olarak üç önemli sınıf vardır:

a)Aşiret reisleri ve ağalar.

b)Dinsel sınıf (Pir, Mürşit ve Rehberler).

c)Topraksız ve az topraklı halk tabakası.

...İkinci önemli sınıf ise dini sınıftır. Bunlar dinsel alanda lider olan Pir-Mürşit-Rehber üçlüsünün bağlı buldukları nüfuzlu ailelerdir.

Halk bunların aşılmasıyla manevi bir baskı altındadır. Bunlar gezgincidirler. Belli zaman aralıklarında köy köy ve kent kent dolaşıp müritleri arasında dini ibadetleri yürütürler. Bunun karşılığı olarak para ve eşya toplarlar. Bu müritleri tarafından bir hak olarak onlara verilir. Gittikleri yerlerde büyük bir saygı ve sevgi ile karşılanırlar. En fakir aile dahi fanatik bir bağlılıkla bu ruhani kişiyi memnun etmek için tüm olanaksızlığa karşın elindekini avucundakini vermeye çalışır. Bu kutsal görevi yerine getirirken kendilerini dinsel bir sorumluluğun yükümlülüğü altında hissederler.

...İnanç sömürsü mekanizmasının temelinde öbür dünyada Cennet'e gitmenin kestirme yolu olan bir ruhani lidere bağlı olmanın zorunluluğu yatmaktadır. Ruhani kişi olan Pir, Mürşit, Rehberin adına genel olarak dede veya baba denir. Aleviler öyle bir inanca sahiptir; bir insanın günahtan arınması ve cennete gidebilmesi için ancak bir dedeye bağlı olması ve alevilik yolunun tüm gereklerini yerine getirmesi koşuluyla olanaklı olacağı kanısındadırlar. Bu inanç küçüklükten itibaren her alevinin kafasından sökülmüyecek bir biçimde dedeler tarafından empoze edilir. Bütün çaba bu sömürünün gelecekte devamını sağlamak ve onu güvence altına almaktan başka bir şey değildir. Hatta öyleki bir dede günah sahibi bir müridinin günahını öbür dünyada paylaşmak zorunluluğu ile yükümlü kılmıştır kendini. Öbür dünyada bulunan ve üzerinden geçmenin çok zor olduğuna inanılan "Sırat Köprüsünden" geçmenin ancak dedesi sayesinde olabileceği inancındadırlar. Ayrıca dedelere duyulan saygı ve bağlılığın diğer bir nedeninde dede soylu kimselerin neseplerini uzatarak Hz. Ali ve dolayısıyla Hz. Muhammed'e

TUNCELİ'DE ALEVİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

Sezai Öztürk tarafından yazıldı.

kadar götürmeleri ve buna uydurdukları bazı soy kütükleriyle (secere tabloları) inandırmalarından ileri gelmektedir. Daha sonra bu aşırı bağlılığın nedenine yine değineceğim.

...Bu aşiretleri iki ana öbekte toplamak mümkündür. Birinci öbek dede veya baba soylu aşiretlerdir. Dede veya Baba olmanın ilk koşulu soy olarak Ali'ye ve giderek Muhammed'e dayanmak gereklidir. Dede soylu aşiretler muhakkak surette soylarını Ali'nin çocukları ve torunları olan on iki imamlardan birine dek dayandıracak biçimde birer soy kütüğüne sahiptirler. Bu nedenle dede soylu aşiretler kendilerine yüksek bir paye vererek şovenist anlamda biz "Evlad-ı Resulüz" derler. Bunun için diğer aşiretlerden gerek ırk ve gerekse soy bakımından kendilerini üstün kabul ederler. Şunuda belirtelim ki ellerinde bulunan bu soy kütükleri inandırıcı olmaktan uzaktır. Her ne kadar Selçuklulardan beri bazı hükümdarların onayını taşıyorlarsada inandırıcı kanıtlardan yoksundurlar.

İkinci öbek ise dede soylu olmayan aşiretlerdir. Bunlar müritlerdir yani taliplerdir.

Dede soylu aşiretler şunlardır:

Kureşanlılar

Babamansurlular

Seyitkemallılar

Şihhasananlılar

Pilvenkliler

Pirsultanlılar

TUNCELİ'DE ALEVİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

Sezai Öztürk tarafından yazıldı.

Dervişbeyazlılar

Ağuçanlılar

Aliabbaslılar

Dervişabdallılar

Kızıldelililer

Üryanhızırılılar

Sultanmunzurlular

Dervişcemallılar

Seyitsabunlular ve

Sarısaltıklılar

Dede soylu olmayan aşiretler şunlardır:

TUNCELİ'DE ALEVİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

Sezai Öztürk tarafından yazıldı.

Haydaranlılar

Lolanlılar

Areyliler

Demenanlılar

Alanlılar

Hıranlılar

Şadılılar

İzollular

Çarekânlılar

Suranlılar

Şahveliyanlılar

Hormekliler

TUNCELİ'DE ALEVİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

Sezai Öztürk tarafından yazıldı.

Abdalanlılar

Maskanlılar

Kemanlılar

Karsanlılar

Keçelanlılar

Abbasanlılar

Gavuşanlılar

Bezkâranlılar

Karababalar

Bahtiyaranlar

Rutanlar

Balabanlılar ve

Mıstanlar

Rehper, Pir ve Mürşit üçlüsü derece ve anlam olarak birbirinden farklıdır. Kademeli olarak düzey farkı vardır aralarında. En alt mertebede rehper bulunur. Bunu sırasıyla Pir ve Mürşit takip eder. En üst mertebede Pir'i Piran yani pirlerin piri bulunur. Bu tarikatte en yüksek aşamadır. Bu aşamada Hacı Bektaş Veli ve daha birçok ermiş kişi bulunur.

Alevi olan herkesin muhakkak surette Rehper, Pir ve Mürşidi olur. Bunlara bağlı olan kişiyede talip yani mürid denir. Şimdi bunu biraz daha açıklayalım. Talip-Rehber-Pir-Mürşit dörtlüsünü ele alalım. Talibin, Pir'in ve Rehperin ve Mürşidin ayrı ayrı olarak hem rehperi, hem piri ve hemde mürşidi olur. Ve bunlar birbirine bağlantılıdır. Yukardaki dörtlü üzerinden açıklayalım. Rehperin rehperi talibe pir olur. Pirin rehperi ise talibe mürşit olur.

Bundan başka birde dikme vardır. Bunlarda dedelik yapabilirler. Bunların Hz. Ali'nin soyundan olmaları şart değildir. Bunlar pir, rehper ve Mürşidin bağlı oldukları dergahlarda ve ocaklarda uzun müddet hizmet ettikten sonra dedeleri tarafından artık bilgi ve görgüleri yeterli görülerek irşad edilip kendilerine "Dikmelik" payesi verilen kişilerdir. Bunların içindedede dedeler kadar etkili olanlar olmuştur.

Bir kişinin dedelik yapabilmesi için her şeyden evvel Ali'nin soyundan gelmesi şarttır. Bu husus İmam Cafer Buyruğunda şöyle belirlenir. Dedelik yapabilmek için alevilik yolunun yani tarikatın tüm bilgi ve görgülerini bilmek lazımdır. Olgun bir kişi olmak gereklidir. Kemale ermemiş kişinin başkasına yol göstermesine ve onu irşad etmesine olanak yoktur. Dedenin Dört Kapı ve Kırk Makamı bilmesi gerekir. Ve bunların kökeninin nereye dayandığını bilmesi lazımdır.

Rehper, yol göstericidir. Köy köy dolaşarak olup bitenleri tespit ederek Pire bildirir. Köylü, yani genel olarak halkla daima temastadır. Bir nevi gözcüdür. Rehper senede bir defa bütün taliplerine sıra ile gider. Gittiği köy veya kentin sorunlarını dinler, dertlerini saptar. Ve bunları tek tek pire bildirir. Bundan başka gittiği her talibinin evinde kendisine kurban kesilir. Bütün halka haber verilerek toplanıp Ayin-i Cem yaparlar. Ayrılacağı gün bu yaptıklarına karşılık olarak kendisine "Çıralık" diye adlandırılan ve herkesin gönlünden koptuğu kadar bir miktar para verilir. Halk arasında buna "Hakkullah" da denir. Parası olmıyan yerine evinden kıymetli eşya veya

hayvan verirler. Az verilirse dede olan kişi daha fazla vermesi için istekte bulunur. Hatta dinsel bir baskı ile tehdit edenler bile olur. Verileni hiç itiraz etmeden kabul edenlerde vardır. Bu durum gelenekselleşmiştir. Rehber edindiği bu bilgileri Pire verir. Rehperden sonra Pirde bütün taliplerini dolaşır. İhtilafları halleder. Sorunlarını çözümler, taliplerine inançları hakkında bilgi ve görgü verir. Rehper gibi o da her gittiği talibinin evinde yine toplanarak Ayin-i Cem yaparlar. Onada bu yaptıklarına karşılık olarak "Çıralık" verirler. Hareket biçimini gözcüsü durumunda olan rehperden almış olduğu bilgilere göre ayarlar. Pirinde rehber gibi taliplerine senede bir defa gitme hakkı vardı. Önce rehper dolaşır, arkasından onun gittiği yerlere sıra ile dolaşır.

Bundan sonra talipleri gezme sırası dini lider olan ve en yüksek mertebede bulunan Mürşit'e gelir. Mürşit talipleri hakkındaki malumatı Pirden toplar. Talipleri gezme süresi yedi senede birdir. Her yedi senede bir bütün taliplerini bila istisna gezerek, onlara hem dinsel alanda bilgi, görgü ve feyz verir ve hemde bu vesileyle çıralığını toplamış olur. Geniş bir alanı kapsamına alan müritleri çevresinden toplamış olduğu bu çıralık bazen büyük meblağları bulur.

Mürşid gittiği yerlerde pir ve rehperden daha büyük bir sevgi ile karşılanır. Yukarıdada belirttiğimiz gibi çünkü Mürşit en yüksek mertebededir. Olgunluğu ve kişiliği ile saygıdeğerdir. Bu bakımdan en büyük sorunlarının çözümlenmesinin halli için ona götürürler.

Bahsetmiş olduğumuz bu sirkülasyon; yani pir, rehper ve mürşidin müritleri arasındaki bu gezginciliği alevilik kurulu beri süregelmekte ve bugünde aynı durum sürüp gitmektedir. Yani dedeliği kabul eden kişi bunu kendine bir iş ve aynı zamanda bir görev olarak kabul etmiştir. Ve bunun karşılığında meşru bir hak olarak müridinden talep etmiştir. Bu durumu dürüstçe sürdürenler yanında istismar edenlerde çok olmuştur. Hatta bu durumun kârlı bir iş olduğunu gören bir çok açık gözler kendilerine dede süsü vererek köy köy ve kent kent dolaşarak halkı soyma ve duygularını istismar etme olanağını bulmuşlardır. Bu yüzden dedelik müessesesi eski önemini yitirmiştir gün geçtikçe. Bunların yanında dedelerden de bu durumdan yararlanarak halkı sömürü cihetine gidenler az olmamıştır. Bunun içindirki aleviliğin gönüllerde eski sıcaklığı kalmamıştır. Bu yüzden bir çok dede soylu kişi bu işi bırakmışlardır. Çiftçilik ve buna benzer başka işler tutmuşlardır. Zira gittikleri her yerde gerekli hüsnü kabulü görmiyenlerde çok olmuştur. İçinde bulunduğumuz çağda bu işin ilanihaye sürdürülmesine olanak bırakmamıştır.

Zaten çıralık meselesi sosyal bir düzenle halledilmiştir. Devlet eliyle resmi bir örgütlenme bulunmadığı için bu zümrenin içinden kendi kendine oluşan gayri resmi bir örgütlenme meydana gelmiştir. Temelinde örf ve adet ve dinsel düşünce vardır bu örgütlenmenin. Bireycilik geliştikçe, daha doğrusu bilimsel bir deyimle söyleyecek olursak; Endüvüdüalizmin gelişmesine paralel olarak toplum, kendi içinde çeşitli etkenlerle oluşan bu kurumları tasfiyeye yönelmiştir. Tunceli'deki durum buna tipik bir örnektir ve durum bu yönde gelişmektedir.